

УДК 327:338

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

Бегма Віталій Миколайович,
доктор економічних наук, доцент;
Філіп Дмитро Олександрович

Проаналізовано основні тенденції й напрями сучасної політики України при експорті-імпорті озброєння та військової техніки, зважаючи на наявну воєнно-політичну ситуацію в країні у 2014–2015 рр. Визначено сучасні проблемні питання та ймовірні політичні ризики військово-технічного співробітництва України.

Ключові слова: військово-повітряні сили (ВПС), військово-технічне співробітництво (ВТС), Збройні Сили (ЗС), Міністерство оборони (МО), озброєння та військова техніка (ОВТ), оборонно-промисловий комплекс (ОПК), протиповітряна оборона (ППО), Російська Федерація (РФ), Сполучені Штати Америки (США), товари військового призначення та подвійного використання (ТВППВ).

У контексті наявної воєнно-політичної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. доцільно проаналізувати тенденції та перспективи ВТС нашої держави з іноземними країнами. Також необхідно з'ясувати сучасні проблемні питання політичних ризиків ВТС України на прикладі ринків озброєння Індії та Лівії.

Аналіз стану укладених контрактів суб'єктами господарювання нашої держави в галузі ВТС щодо експорту-імпорту ОВТ сприятиме розумінню й визначенню найбільш оптимальних напрямів підвищення рівнів продажу вітчизняних ТВППВ і закупівлі необхідного для України озброєння.

Тенденції продажу й закупівлі озброєння Україною досліджує та вивчає значна кількість експертів у сфері ВТС, поміж яких О. В. Кравець, В. В. Ягупов [2], аналітики Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (*Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI*) [1], Центру аналізу світової торгівлі озброєнням РФ [6], Інформаційного агентства РФ ТАСС [7, 9, 10], а також представники

засобів масової інформації різних країн світу [3, 4, 8, 11].

Зазначимо, що успішна реалізація сучасної політики ВТС України неможлива без ефективної ідентифікації ймовірних ризиків при експорті-імпорті ОВТ і ТВППВ, які зумовлюють загрози воєнній та економічній безпеці нашої держави під час здійснення зазначеної діяльності.

Недостатнє теоретичне й методичне обґрунтування ідентифікації сучасних ризиків для України на світових ринках озброєння призводить до втрат потенційних і невиконання наявних контрактів, неефективного використання заходів наявних політичних та економічних важелів органів державного управління тощо.

Метою статті є визначення ефективних напрямів сучасної експортно-імпортової політики України у сфері ВТС на світових ринках озброєння.

У 2014–2015 рр. вищим державним і воєнним керівництвом України приділяється значна увага питанням оптимізації організації ВТС України з іноземними партнерами. Зокрема,

гостро стоять питання налагодження експорту ТВППВ українського виробництва з обмеженим залученням надлишкового ОВТ МО України й інших силових структур країни та імпорту необхідного озброєння, його складників і боєприпасів для власних потреб.

Зауважимо, що продаж за кордон ОВТ і надання послуг військового призначення іноземним замовникам значно сприяє розвитку торговельно-економічних відносин України з іншими державами, а також завантаженню наявних виробничих потужностей та інтелектуальних ресурсів нашої країни. Крім того, це надійне та ефективне джерело надходження валютних коштів до державного бюджету України, які необхідні в умовах сучасної складної воєнно-політичної обстановки. Наприклад, у 2013 р., за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, Україна посідала восьме місце в переліку експортерів озброєння з часткою 3 % загального обсягу, а вартість поставленого ОВТ становила близько 1,44 млрд дол. США [1].

Відомо, що постійний вплив на роботу й імідж вітчизняних спеціальних експортерів та інших підприємств ОПК України здійснює чинник посилення боротьби за збереження наявних, переділ і завоювання нових ринків збуту ОВТ. Цей аспект призводить до того, що періодично для дискредитації своїх конкурентів окремі суб'єкти міжнародного ВТС використовують заходи так званої недобросовісної конкуренції. Як відомо, одним з найефективніших засобів реалізації таких завдань стали інформаційні операції (акції). На сьогодні спеціалісти інформаційної сфери стверджують, що у світовому інформаційному просторі із загальної кількості матеріалів про Україну лише близько 25 % мають позитивний характер, 15 % – нейтральний і близько 60 % – негативний. При цьому певна частина зазначених негативних повідомлень стосується ВТС України з іноземними державами [2].

Останнім відомим прикладом застосування заходів недобросовісної конкуренції з боку РФ є поширення інформації про невиконання Україною умов контракту 2009 р. щодо ремонту 104 транспортних літаків марки Ан-32 в інтересах ВПС Індії загальною вартістю 400 млн дол. Зазначимо, що в матеріалах різних російських інформаційних агентств було викладено інформацію про зникнення на Державному підприємстві «Антонов» 5 літаків Ан-32 із 40 одиниць, що проходили модернізацію на його потужностях [3, 4]. Крім того, в статтях зазначалося, що представники уряду України відмовилися від участі у вирішенні ситуації, що склалася, та перекачали повну відповідальність на керівництво підприємства.

Також негативним чинником можна вважати те, що деякі українські видання надрукували подібну інформацію без її перевірки та необхідно-

го аналізу [5], у разі проведення яких представники засобів масової інформації могли б з'ясувати факти про певну затримку фінансових виплат за виконані роботи з боку індійської сторони й деякі проблеми української сторони, пов'язані із заміщенням запасних частин для літаків Ан-32 виробництва РФ, що і стало причиною збільшення строків ремонту майна МО Індії. Зокрема, важливим підтверджувальним документом у цій ситуації можна було вважати офіційне звернення МО Індії чи її уряду з вимогами повернути згадані п'ять літаків, а не слова невідомого джерела в оборонному відомстві Індії. Однак відомо, що офіційні представники Індії не висували жодних претензій до української сторони щодо строків, результатів виконання та умов зазначеного контракту. Крім того, за даними українського видання *Defense News*, уже за добу МО Індії офіційно заявило про безпідставність звинувачень.

Зауважимо, що негативна інформаційна кампанія з боку РФ проти України має дуже чітке економічне й політичне підґрунтя у складний з огляду на наявну воєнно-політичну обстановку час. Аналізуючи це питання, необхідно враховувати, що Україна є прямим конкурентом РФ у Індії на ринках ремонту, відновлення й модернізації авіаційної техніки радянських зразків та експорту нової й модернізації наявної бронетехніки різного призначення. Також необхідно враховувати, що Індія вважається однією з перспективних країн світу, що найближчими роками стануть значними імпортерами ОВТ і ТВППВ. Масштабні плани МО Індії із закупівлі ОВТ зумовлюють постійну широку присутність представників збройного бізнесу на щорічній виставці сухопутного і морського озброєння *Defexpo India*, що проводиться в м. Нью-Делі.

Відомо, що, за даними аналітиків російського Центру аналізу світової торгівлі озброєнням, з 2010 по 2013 рр. за загальною вартістю укладених контрактів Індії на закупівлю озброєння й військових технологій (25,794 млрд дол. США, що складає 9,3% обсягу світового ринку ОВТ) країна посідає друге місце у світі, поступаючись лише Саудівській Аравії [6].

Так, за даними Центру аналізу світової торгівлі озброєнням, Індія підписала контрактів на імпорт ОВТ і військових технологій:

- у 2010 р. на загальну вартість 3,36 млрд дол., що складало 6,8 % обсягу світового ринку ОВТ;
- у 2011 р. на загальну вартість 7,153 млрд дол., що складало 8,6 % обсягу світового ринку ОВТ;
- у 2012 р. на загальну вартість 11,526 млрд дол., що складало 12,5 % обсягу світового ринку ОВТ;
- у 2013 р. на загальну вартість 3,754 млрд дол., що складало 7,4 % обсягу світового ринку ОВТ.

За іншими даними Центру аналізу світової торгівлі озброєнням, з 2010 по 2013 р. щодо фактичного імпорту Індії ОВТ і військових технологій на суму 24,730 млрд дол. США, що складає 10,17 % обсягу світового ринку ОВТ, країна посідає перше місце, а саме:

- у 2010 р. на загальну вартість 3,673 млрд дол., що складало 6,75 % обсягу світового ринку ОВТ;

- у 2011 р. на загальну вартість 5,196 млрд дол., що складало 8,42 % обсягу світового ринку ОВТ;

- у 2012 р. на загальну вартість 5,918 млрд дол., що складало 9,7 % обсягу світового ринку ОВТ;

- у 2013 році на загальну вартість 9,943 млрд дол. США, що становило 15,07 % від обсягу світового ринку ОВТ.

На підставі вивчення наведених даних можна дійти висновку, що щорічна частка Індії на світовому ринку ОВТ в імпорті (зважаючи на контракти й наміри на перспективу вартістю близько 468,96 млрд дол.) має тенденцію до зростання, і надалі країна її лише нарощуватиме. Тому наміри представників РФ витіснити із цього перспективного ринку такого конкурента, як Україна, є цілком логічними і прагматичними.

Подібна ситуація відбувалася із просуванням на лівійський ринок українських транспортних літаків Ан-124-100 «Руслан» та Ан-74ТК-200С.

Відомо, що перешкодою на шляху до ринку ОВТ Лівії, крім зняття різних міжнародних санкцій у сфері ВТС та стабілізації воєнно-політичної обстановки в країні, є затримка з поверненням одного літака Ан-124-100 «Руслан», що належить ВПС Лівії, і проблеми з побудовою двох санітарних літаків Ан-74ТК-200С. Ці факти вже викликали спровоковані представниками уряду Лівії акції протесту проти громадян України, які перебувають у зазначеній країні. Зволікання представників України з вирішенням цих питань не дозволило розпочати нові проекти з відновлення значного парку авіаційної техніки ВПС Лівії, що складався з літаків марок «Ан», «Іл», «МіГ», а також різних модифікацій вертольотів марки «Мі». Відомо, що негативна інформація щодо неповернення транспортного та невиконання умов поставки двох санітарних літаків для потреб силових структур Лівії періодично поширюється через засоби масової інформації цієї країни та мережу інтернет.

Таким чином, подальший розвиток ВТС України з Лівією безпосередньо залежить від повернення літака Ан-124-100 «Руслан» ВПС Лівії та вирішення питань побудови чи компенсації щодо двох санітарних літаків Ан-74ТК-200С. Зволікання української сторони з вирішенням зазначених питань, з огляду на активні дії лівійської сторони, може призвести в подальшому до повної втрати лівійського ринку ОВТ

для вітчизняних виробників озброєння. Своєю чергою цю ситуацію успішно використовують на свою користь представники РФ. Важливу роль у цьому відіграють потужні можливості Росії у відновленні та поставках авіаційної й іншої техніки радянських зразків.

Також відомо, що чимало світових експертів у сфері ВТС зазначають, що з початку 2014 р. і до сьогодні всі суб'єкти господарювання України у сфері ВТС зіткнулися зі значними труднощами щодо реалізації своєї продукції та закупівлі необхідних складових і запасних частин для їх повноцінної роботи. Крім того, перед ЗС та іншими силовими відомствами нашої держави постала проблема фізичного старіння наявних на їх складах, базах та арсеналах боєприпасів різних калібрів.

Також керівництво МО України своїм наказом у липні 2014 р. повністю заборонило відчуження будь-якого надлишкового військового майна та озброєння, що є в його розпорядженні. Ця заборона мала значний вплив на роботу вітчизняних спеціальних експортерів та інших ремонтних підприємств, що входять до складу Державного концерну «Укроборонпром» [7]. Через зазначену заборону Україна суттєво скоротила свої позиції щодо експорту ОВТ на світових ринках озброєння. Крім того, стали відомими випадки перегляду строків та умов значної кількості раніше укладених контрактів, де пропонувалося для продажу надлишкове МО України. Як приклад можна навести розрив контракту Державного підприємства «Укроборонсервіс» з МО Демократичної Республіки Конго на поставку 200 одиниць танків Т-64, що був укладений у 2014 р. Також схожим прикладом є контракт на поставку 420 одиниць БТР-4 для потреб МО Іраку загальною вартістю 457,5 млн дол. США. Імовірно з негативними фінансовими наслідками для нашої держави.

Отже, з огляду на наявну воєнно-політичну ситуацію, значна кількість підприємств вітчизняного ОПК намагається налагодити свою роботу, пов'язуючи її з ремонтом, відновленням і модернізацією різного ОВТ для потреб силових відомств і структур України.

Відомо, що наприкінці третього кварталу 2014 р. з використанням наявних потужностей підприємств ОПК України тільки в інтересах ЗС України було відновлено близько 1850 одиниць автомобільної та броньованої техніки, а також 3580 одиниць озброєння різної номенклатури [8].

Крім того, в лютому 2015 р. керівництво Державного концерну «Укроборонпром» анонсувало проведення роботи з підписання протягом поточного року до 120 контрактів щодо закупівлі ОВТ в інтересах різних силових відомств та структур України. Така заява може означати, що на цьому етапі розвитку нашої країни основні зу-

силля вітчизняного ОПК будуть спрямовані переважно на забезпечення внутрішнього ринку та виконання державного оборонного замовлення.

Стосовно деяких зазначених контрактів відомо, що протягом 2014 р. Державна госпрозрахункова зовнішньоінвестиційна фірма «Укрінмаш» уклала низку контрактів із корпорацією *ATN Corporation* (США) на поставку приладів нічного бачення, тепловізорів та інших оптичних приладів в інтересах різних силових відомств України, а саме МО, Національної гвардії та Служби безпеки. Також відомо про здійснення аналогічної роботи зазначеного вітчизняного спеціального експортера з компанією *Thales Group* (Франція) [9].

Одним із конкретних прикладів подібної роботи є закупівля у грудні 2014 р. Державною госпрозрахунковою зовнішньоінвестиційною фірмою «Укрінмаш» для потреб МО України партії із 20 бронетранспортерів *Saxon* виробництва Великої Британії. Відомо, що додатково у 2015 р. передбачається закупівля ще 55 одиниць зазначеної бронетехніки. Вартість однієї машини з урахуванням доставки становить 51 тис. дол. США. За заявами представників Державного концерну «Укроборонпром», після модернізації бойового модуля цих машин на підприємствах ОПК вони будуть передані МО України для подальшого використання. Крім того, відповідно до умов контракту компанія-виробник *GKN Sankey* (Велика Британія) взяла на себе зобов'язання щодо гарантійного ремонту зазначених бронетранспортерів на своїх потужностях [10].

Також на сьогодні керівництво Державного концерну «Укроборонпром», який із підприємствами, що входять до його складу, і є основою ОПК України, здійснює роботу щодо скорочення обсягів поставок готового озброєння іноземним замовникам, а в більшості випадків впроваджує практику продажу ТВППВ або його складових частин.

Аналізуючи в цьому аспекті наявні можливості й потужності ОПК України, можна зазначити, що він має потенціал для виробництва складових частин гусеничних і колісних бойових машин військового призначення, важкої артилерії, аерокосмічних транспортних систем і платформ, систем розмінування та знешкодження боєприпасів, протитанкових ракетних комплексів, безпілотних літальних апаратів, військових систем зв'язку, електронно-оптичних технологій, надводних кораблів, ракет і систем їх наведення та тренажерного обладнання різного призначення.

Як приклад можна навести перспективні роботи Державного Київського конструкторського бюро «Луч» щодо виготовлення різних за способами використання переносних протитанкових комплексів із лазерною системою наведення «Скіф» і «Стугна» (дальність стрільби до 5,5 км), «Корсар» (дальність стрільби до 2 км), «Бар'єр» (для застосування із броньованих машин або

вертольотів) та «Альта» (дальність стрільби до 7,5 км, для застосування з вертольотів із комбінованою системою наведення, що включає лазер та активну радіолокаційну голівку самонаведення) [10].

Крім того, особливу роль у діяльності вітчизняних спеціальних експортерів можна надати можливостям із забезпечення іноземних замовників різними засобами індивідуального та групового захисту, а також спеціальним майном для потреб підрозділів спеціального призначення, служб безпеки й охорони та поліції.

Висновки

Науковий підхід, покладений в основу дослідження процесів здійснення ВТС Україною з іноземними країнами з огляду на сучасну воєнно-політичну обстановку, надасть змогу визначитися з вибором оптимальної концепції напрямів подальшої співпраці. Цей підхід дозволить розробити і створити основні напрями співпраці у сфері ВТС для підприємств українського ОПК та запобігти розвитку можливих економічних і політичних негативних наслідків. Також це полегшить подолання труднощів проникнення на інші світові ринки озброєння у спосіб зосередження зусиль на конкретних завданнях, у яких вітчизняні підприємства вже мають позитивні здобутки. Крім того, значною мірою зменшить впливи негативних наслідків політичних та економічних ризиків для нашої держави, що неодмінно виникатимуть під час діяльності будь-якого суб'єкта господарювання на іноземних ринках ОВТ.

Незважаючи на наявні проблеми, український ОПК здатний забезпечити всі передумови для значного розширення експорту ТВППВ на світові ринки. Вітчизняна продукція відповідає світовим стандартам і не поступається за якістю аналогам конкурентів. Також попередній аналіз перспектив сфери надання послуг військового призначення свідчить, що її частка в експорті ОВТ іноді вища, ніж сам експорт готових виробів, і має тенденцію до зростання. Це пояснюється тим, що основними світовими імпортерами озброєння є переважно країни, що розвиваються, і в більшості випадків вони не зацікавлені у витраті коштів на закупівлю високотехнологічних зразків озброєння. Найоптимальнішим способом переозброєння цих країн є модернізація наявного в їх силових структурах ОВТ. Отже, постачання запасних частин, обслуговування техніки, створення відповідної інфраструктури, підготовка фахівців і, найголовніше, надання послуг щодо модернізації зразків озброєння низки країн та військово-промислової бази можуть стати одним із найбільш перспективних напрямів українського ВТС з іноземними країнами.

У подальшому, у міру розширення економічних відносин з імпортерами озброєння у світі, одержання фінансів від експорту запасних час-

тин до ОВТ і послуг військового призначення, український ОПК зможе здійснювати розроблення й виробництво більш сучасного озброєння, причому в такій кількості, що вистачило б не тільки для забезпечення інтересів національної безпеки України, а й для можливого експорту.

Отже, вибір подальших напрямів активізації ВТС України щодо експорту-імпорту ОВТ безпосередньо залежатиме від розвитку воєнно-по-

літичної ситуації в нашій країні з урахуванням її змін. Зволікання представників українського ОПК з вирішенням питань, пов'язаних із перепрофілюванням роботи своїх підприємств щодо виробництва й ремонту ОВТ, може не тільки призвести до втрати наших позицій як світового лідера з експорту ТВПІВ, а й мати значні негативні наслідки для обороноздатності нашої держави.

Список використаних джерел

1. *Щорічний звіт* Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру SIPRI-2013/2014. – SIPRI: SIPRI-2013/2014. – 549 с.
2. *Кравець О. В.* Інформаційні операції (акції) як фактор забезпечення військово-технічного співробітництва : тези доп. «Військова освіта та наука: сьогоднішня та майбутня» / О. В. Кравець, В. В. Ягупов. – К. : ВІКНУ, 2010. – 518 с.
3. *Україна* потеряла пять индийских самолетов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news2.ru/story/448967/>
4. *Defense News*: Украина потеряла пять индийских самолетов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/world/20150329/1055251127.html#ixzz3VsU6G6nR>
5. *Пять* индийских самолетов потерялись во время ремонта в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sensor.net.ua/news/330579/pyat_indiyiskih_samoletov_poteryalis_vo_vremya_remonta_v_ukraine_defense_news
6. *Индия* в обозримой перспективе останется крупнейшим мировым импортером ВИБТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vpk.name/news/104879_indiya_v_obozrimoi_perspektive_ostanetsya_kрупneishim_mirovyim_importerom_vivt.html
7. *Укроборонпром* намерен существенно сократить объемы поставок вооружений за рубеж // Ежедельное издание Информационного агентства России ТАСС, Военно-техническое сотрудничество. – 2014. – 14 декаб. – № 49 (949); 8. – 54 с.
8. *Минобороны* не занимается продажей вооружения и военной техники / В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylya.net/news/minoboronyi-ne-zanimaetsya-prodazhey-vooruzheniya-i-voennoy-tehniki-shevchenko.html>
9. *Україна* подписала контракты на поставку ПВН с американской компанией ATN // Ежедельное издание Информационного агентства России ТАСС, Военно-техническое сотрудничество. – 2014. – 14 декаб. – № 49 (949); 8. – 54 с.
10. *Укроборонпром* закупил устаревшие БТР Сэксон для ВСУ // Ежедельное издание Информационного агентства России ТАСС, Военно-техническое сотрудничество. – 2014. – 14 декаб. – № 49 (949); 8. – 54 с.
11. *На озброєнні* в українській армії з'явилися сучасні протитанкові ракети Стугна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/Na-ozbroienni-v-ukrainskoi-armii-ziavylysia-suchasni-protytankovi-rakety-Stuhna-75635.html>